

T. SZABÓ LEVENTE

A megszelídített Petőfi?

Az 1874-es Petőfi-díszkiadás körüli vita és a korabeli Petőfi-filológia egyidejű egyidejűtlenségei*

A modern (magyar) irodalmi filológia korai, segédtudománnyá válásának időszakában gyakran forgalmazta magáról azt a képet, hogy ártatlan, áttetsző, egyfajta önműködő tudomány: magától értetődő szabályszerűségek működtetik, s kulcsszavai a pontosság, a hűség és az őrzés. Magának a filológiának a története, a szövegkiadások változó logikái, a szöveg fogalmának változó értelmei, a szövegekre rátelepő ideológiák – s erről épp Petőfi kapcsán elég sokat tudunk¹ – egytől egyig épp az ellenkezőjéről tanúskodnak mindannak, amit a filológia modernizálódása során magáról állítani kezdett – és amit túl sokan túl sokáig el is hittek neki. Hiszen minden jel szerint a filológia története igazából a filológiák története: azoknak a sokszínű, történetileg is egymásra rétegződő, párbeszédet kezdeményező, vitatkozó vagy épp egymással párhuzamos elképzelések, meggyőződések, víziók sorozata, hogy tudniillik mire jó egy irodalmi szöveg, mit lehet, érdemes és/vagy kell kezdeni vele és mindezzel együtt mit is jelent maga az irodalom.²

Már csak ezért sem kizárólag személyeskedő és öncélúan kicsinyes vitaként érdemes szemügyre venni az 1870-es évek első felének legnagyobb irodalmi és filológiai vitáját a Petőfi-költemények első teljesnek szánt kiadása körül.³ Az 1874-es,

* A tanulmány az MTA Bolyai Posztdoktori Ösztöndíjának támogatásával készült.

¹ „...Jöjjön el a Te országod...”: *Petőfi Sándor politikai utóéletének dokumentumaiból*, szerk. MARGÓCSY István, Bp., Szabad Tér Kiadó, 1988.

² Nemzetközi összefüggésben az interpretatív jellegű filológiatörténetnek komoly hagyománya van. Az értelmezésem számára inspiratív megoldások közül most csupán néhányat emelek ki: Jerome J. MCGANN, *The Textual Condition*, New Jersey, Princeton University Press, 1991; Bernard CERQUIGLINI, *In Praise of the Variant: A Critical History of Philology*, The Johns Hopkins University Press, 1999; *Editing the Nation's Memory: Textual Scholarship and Nation-Building in 19th-Century Europe*, ed. Dirk van HULLE, Joep LEERSSEN, Amsterdam – New York, Rodopi, 2008; Tuska BENES, *In Babel's Shadow: Language, Philology, and the Nation in Nineteenth-Century Germany*, Detroit, Wayne State University Press, 2008; Francesco SBERLATI, *Filologia e identità nazionale: Una tradizione per l'Italia unita (1840–1940)*, Palermo, Sellerio editore, 2011. Magyar tekintetben lásd MEZEI Márta, *A kiadó „mandátuma”*, Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó, 1998; SZILÁGYI Márton, *A titkos „bű” poétája? (Dayka Gábor kanonizálásának kérdőjelei)*, ItK, 2000/5–6, 603–616; DÁVIDHÁZI Péter, *Mi, filológusok és a bizonyosság vágya*, ItK, 2004/1, 3–55.

³ Hasonlóan ahhoz, ahogyan tanulságos írásában Imre László vette szemügyre Németh László Petőfi-élményét: IMRE László, *A különbözőéstől az azonosulásig: Németh László Petőfi-élménye*, Új Forrás, 1998/8, 78–84.

számos közreműködő művész illusztrációjával díszített, teljesnek szánt, tudományos jegyzetek és kommentár nélküli ún. díszkiadás⁴ munkálatai hozzávetőlegesen öt évvel korábban indultak meg, amikor az Athenaeum kiadóvállalat – a Petőfi-szövegek jogainak tetemes részét bíró Emich vállalkozásainak átvételét követően – úgy döntött: német mintára (de a Gyulai által szerkesztett Vörösmarty kritikai kiadás munkálatait is alapul véve) elkészíti Petőfi összes verseinek lehetőleg díszes kiadását. A Greguss Ágostra, Petőfit egykor élesen megbíráló kritikusra bízott kiadás azonban már jóval megjelenése előtt heves viták keresztútjába került, ugyanis a szerkesztő a kiadó revue-típusú lapjában, az *Athenaeum* címet viselő folyóiratban még a munka befejezése előtt tisztázta elveit, s ezek alapján egy sor problémásnak vagy gyengének ítélt költemény részleges vagy teljes elhagyását jelentette be.⁵ A teljesnek ígért kiadás megkurtyításának híre, az elvek, a kimaradt szövegek egyaránt táptalajként szolgáltak ahhoz, hogy igen szétágazó polémia alakuljon ki, amelynek folytán Gyulai Pál vette át Gregussról a munkát, s végül az ő neve alatt látott napvilágot a megjelenés után is további vitákat kavaró gyűjtemény. Ezt az utóbbi másfél évszázadban igen keveset vizsgált fontos eszmecesterét próbálom meg szétszálazni egy sor olyan elvi kérdés mentén, amely képes megmutatni a vita igazi tétjeit s egyben a Petőfi életműve körül az 1870-es évekre felgyűlt jelentéseket, ezek használatát: azt a komplex erőteret és hálózatot, amelybe Petőfi alkotásai belekerültek alig két-két és fél évtizeddel eltűnése után.

⁴ A kiadásnak a költő életművében betöltött tágabb szerepére és a Petőfi-filológia nagyobb léptékű változásaira lásd Kiss József, *A Petőfi-költemények változásának története 1850-től 1945-ig*, Magyar Könyvszemle, 1979/1, 43–61. A vita egy korábbi bemutatását és elemzését NAGY Miklós végezte el: *Harc az 1874-es Petőfi-kiadás körül*, It, 1950/3, 77–89.

⁵ A vita legfontosabb szövegei: GREGUSS Ágost, *Az új Petőfi-kiadás előszava*, Athenaeum, 1874. június 4., 23. sz., 1427–1435; GYÖRGY Aladár, *Az új Petőfi-kiadás*, A Hon, 1874; LÁNG Lajos, *Irodalmi merénylet*, Figyelő, 1874. június 13., 24. sz., 277–279. (Mellékletben újraközlí Greguss egykori Petőfi-kritikájának szövegét is.); GREGUSS Ágost, *Viszontválasz*, Pesti Napló, 1874. június 17.; Fővárosi Lapok, 1874. június 18., 137. sz., 601; –á –r, *Petőfi költeményeinek új kiadása*, Vasárnapi Újság, 1874. 38. sz., 594–598; S[z]INNYEI József, *Petőfi Sándor a magyar irodalomban*, Történeti Lapok, 1874, 24–28.; MELTZL Hugó, *A Petőfin elkövetett legutolsó merénylet (Greguss Á. dísz-előszava)*, Történeti Lapok, 1874, 174–175; *Petőfi és korunk*, Athenaeum, 1874. szeptember 17., VII. k., 38. sz., 2370–2373; *A Petőfi-kiadás*, Figyelő, 1874. szeptember 20., 38. sz., 445–446; ZÁVODSZKY [SZÉCHY] Károly, *Történelmi és irodalmi emlékeink*, Otthon, 1874. október, 1. sz., 1–4; BARTÓK Lajos, *A Petőfi-díszkiadás*, Otthon, 1874. október, 1. sz., 80–85.; B-v, *Otthon*, Athenaeum, 1874. október 15., VIII. k., 42. sz., 2676–2681.; Gyulai Pál, *Petőfi költeményei és az irodalmi tulajdonjog*, *Pesti Napló*, 1874. október 15., 236. sz., 1–2; SZÍNI Gyula, *Petőfi Sándor forradalmi költeményei*, Riadó, 1874. október 16. és október 25.; ZÁVODSZKY [SZÉCHY] Károly, *Petőfi S. kiadatlan költeményeihez*, Otthon, 1874. november, 2. sz., 186–189; GYULAI Pál, *Petőfi költeményei ügyében*, Pesti Napló, 1874. október 24.

A hiány filológiája és következményei

Bármennyire is meglepőnek tűnhet, a Petőfi eltűnése utáni két évtizedben nem készült még viszonylag teljes kiadás sem az életműből, miközben a (népi) kultusz és a Gyulai Pál 1854-es híres tanulmánya (*Petőfi Sándor és lírai költészetünk*) alapvetően a már kiadott és közkézen forgó szövegekre építkezve honosított meg egy sor fontos, de szükségszerűen sarkító vagy részleges meglátást (mint például azt, amely Petőfit kizárólag lírikusként volt hajlandó értékelni). Mindez tehát annak is köszönhető volt, hogy hiányoztak vagy rendkívül nehezen voltak elérhetőek Petőfi prózai és epikai szövegei, de ugyanakkor utolsó évének költészete is, amelyet 1849-ben különállóan adott el Emichnek és amelyet az abszolutizmus időszakában lehetetlennek bizonyult kiadni. A kánon bővítésének gesztusát családi és rokoni feladatként is részben Gyulai végezte el, amikor prózai gyűjteményt jelentett meg az 1850-es években, de ez épp a legérzékenyebb és az értelmezésekből is rendre kényszerűen vagy szükségszerűen kimaradó szövegeket nem pótolta: például a királyellenes vagy szélsőségesen republikánus forradalmi versek csupán másolatban terjedtek s rendre kimaradtak a terebélyesedő Petőfi-kultuszából, s a kiegészítés igazából csak bizonytalankodást és óvatos tapogatózást hozott e tekintetben.

Épp ezért válhattak ki annyiféle eltérő indíttatású bírálatot és indulatot a begéért kötet elmaradt versei: a hiány olyan többletértéket adott ezeknek a szövegeknek, amelynek okán néhol értékükön felüli várakozás vette körül őket. A *Készülj hazám, Akasszátok fel a királyokat, az Újév napján 1849, Ausztria, Itt a nyílám, Föl a szent háborúra!* hiánya a korábbi kiadásokból és teljes vagy részleges kimaradásuk az új kiadásból nemcsak ezeknek a szövegeknek adott hirtelen nagy súlyt és tétet, hanem magának a kiadásnak, a filológiai tevékenységnek, s nyilvánvalóan magának az irodalmi alkotásnak is. Nem véletlen, hogy miközben a vitázók Petőfire kérdeznak rá, közben folyton az irodalom és a filológia hasznáról és használatáról, sőt a filológiai műveletek és az irodalom időbeliségéről is vitáznak.

Hiszen a vitának a legfontosabb tétje magáról a megőrzésről és annak a természetéről szól. Nem véletlenül, hiszen a kultúra mai értelme, az irodalom mai jelentései egytől egyig épp ebben az időszakban kristályosodnak ki: a modern múzeumok kialakulása a Wunderkammerekből, a narratív irodalomtörténet kialakulása és térnyerése a *historia litteraria* térvesztése után megannyi jele annak, hogy a vitázók azért vitázhatnak Petőfiről mint kulturális örökségről, mert magának a kulturális örökségnek a modern képzete, megőrzésének módozatai, az őrzők mi-benléte, az őrzés tétje és tartalma épp ebben az időszakban nyer értelmet és új kontúrokat. Innen nézve a Petőfi-kiadásról vitázók mindenekelőtt arról cserélnek eszmét, hogy hogyan kell megőrizni az irodalmi emlékeket, s főként azok legértékesebbjeit: változik-e ezeknek a létmódja és státusa az időben?

Redkívül egyszerű és könnyű lenne zsigeri módon felháborodni és megvédeni Petőfit, azaz valamiképpen állást foglalni ebben a vitában. Viszont mielőtt elkez-

denénk visszavetíteni mai filológiai nézeteinket, ne feledjük el, hogy olyan korabeli tekintélyek tartották a kegyelet részének a holt szerző megvédését esetleges hibáitól, erkölcsi, esztétikai vagy politikai tévedéseitől, mint Gyulai, Greguss vagy épp Jókai Mór. A Gyulaival már az 1850-es évek elején, a *Vasárnapi Újság* indításának és az *Újabbkori Ismeretek Tára* szerkesztésének időszakában összekülönböző Jókai meglepő módon alapvetően ugyanonnan érvelt, mint Gyulai – noha alapvetően másként tette. A *Hon* címet viselő lapjában a Petőfi által is gyakran felemlgetett meg hasonlításra játszott rá, amikor azt sugallta, hogy egykori barátja és társa igazából saját elveitől tért el, amikor néhány szövegét megírta, s egyenesen az életmű rovására menne ezeket benne hagyni egy szövegkiadásban, legyen az akár teljes is:

Volt nekünk egy nagy költőnk, s nekem kedves barátom: Petőfi. Most ennek eddig kiadatlan munkáit bocsátja közre az Athenaeum. A bizottmánynak, amely e költeményeket kiadás alá rendezi, én is tagja vagyok. Vannak e költemények között olyanok, amelyek tündökölnék a nemzeti gyűlölettől! Arzenikum, amely oxygen között lángol! Némelyik olyan, hogy mikor Léviathánt ledobták az égből, a pokolig leérve nem énekelhetett nagyszerűbbet. Egy-egy kincs a költészet Ambrosier Sammlungjában. És én azt mondtam: ássuk el ezeket a mi kincseinket, hiszen ezeknek a fénye gyújtani képes! S a nemzeti gyűlölettől ragyogó költemények nem lesznek fölvéve ez idő szerint Petőfi hagyományai közé. – Az oltárról loptam le ezt a lángot én magam: *hogy fel ne gyűjtsa magát a templomot*. Valóságos vandalizmus volt: a Niebelungen kincsei a Rajnába dobva. Gyilkos voltam, több: censor voltam! – De nem! Fajgyűlöletet hirdetni még egy Petőfinek sem szabad!⁶

Gyulai, Jókai, Greguss, Beöthy Zsolt vagy épp Török Károly állásfoglalása felől a megőrzés szerves része a szelekció, s ebben az összefüggésben a teljesség sohasem mennyiséget, hanem minőséget jelent. Eszerint ha valamely költő ezer verséből fele erkölcsileg, esztétikailag vagy más tekintetben kifogásolható, akkor a szóbanforgó szerző összkiadása csakis félezer szövegét tartalmazhatja: a filológus úgy őriz, hogy közben értékel, válogat, döntéseket hoz az utókor értékei, érdekei és ízlése felől. A megőrzésnek ez a felfogása nem annyira meghökkentő, amennyire gondolnánk és ezer szálon kötődik a 19. századi és még korábbi filológia elveihez, amelyet épp ebben az időszakban kezdenek ki végképp, s amelynek egyik utolsó érdekfeszítő teljesítménye Gyulai Pál Madách-kiadása, amelynek átírt, javított, megválogatott szövegei közel hatvan évre, a második világháború végéig meghatározták a Madách-életmű értését és egyben Madách lírai életművének elfelejtését.⁷

⁶ (kiemelés tőlem)

⁷ Erről korábban már részletesen írtam: T. SZABÓ Levente, *Gyulai Pál Madách-kiadása: a diakrón filológia mint értelmező jellegű diszciplína = A kolozsvári Magyar Irodalomtudományi Tanszék első házikonferenciájának előadásai*, szerk. BERSZÁN István, Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 2003, 86–98.

Ennek a megőrzési politikának az egyik legérdekesebb példája a 19. század közepén az a Toldy által sajtó alá rendezett 1843-as leheletvékony Csokonai összes művei, amelyből minden bordal és szerelemről szóló költemény hiányzott erkölcsi megfontolásból, tehát végül szinte alig maradt valami a teljesnek minősített opusban. A három évtizeddel későbbi parázs vitákkal ellentétben itt még senki sem emlegetett csonkítást, cenzúrát vagy éppen merényletet, s ez nem kizárólag vérmérséklet kérdése volt. Az 1840-es évek elején még egy olyan filológusi szerep volt életképes és magától értetődő, amely ismerősnek, barátnak, ritkábban akár családtagnak tartotta fenn a sajtó alá rendezés, az életmű gondozásának, kiadásának szerepét, s a személyes kötelék működése folytán azt állította, hogy az elhunyt ismeretében mintegy az elhunyt helyett képes és akar gondolkodni, dönteni. Ebben a helyzetben a filológusi döntés szükségszerűen értékelő és szelektív gesztusként működött. Ezt a filológiai elvet elevenítette föl részben – de már igen komoly és egyre hangosabb bírálatok közepette – Jókai, aki úgy beszélt a Petőfi-szövegek válogatásában betöltött szerepéről, mint érintett, barát, kortárs, s részben erre alapozva indokolta döntését és Greguss támogatását. Ez a filológusi habitus az erkölcs-felfogását épp onnan származtatja, hogy úgy véli: a válogatatlan, a szövegek eredeti publikációs közegéhez ragaszkodó filológia *elmulasztja gondozni a szöveget*, s ilyenként meg visszavonhatatlan kárt okoz a szerzőknek, hiszen napvilágra került erkölcsi, társadalmi, alkotásbeli ballépéseiket tárja fel könyörtelenül, menthetetlenül s ezáltal sebezhetővé teszi őket.

Persze, ez a filológusi szerep, amely erkölcsi, társadalmi és esztétikai bíróként lépett föl a megőrzéskor, egy nagyon sajátos szövegfogalmat is implikált. A szöveg autentikusságát nem az adta, hogy milyen volt egykor, hanem hogy mit jelent a jelenben/a jelen számára. Petőfi szövegei épp azért voltak nyugtalanítóak, mert vélt vagy valós esztétikai, etikai és társadalmi problémák sokaságát fedezték föl bennük, ráadásul egykori republikánus beállítódása újszerű nyugtalanító problémává vált a kiegyezés után, s ebből a filológusi szemléletből természetes és magától értetődő volt az életmű és az egyes szövegek „megszelídítése”. A szöveget tehát nem a költő, hanem a filológus döntötte el, s egyáltalán nem meglepő, hiszen ez a szöveg- és filológusi vízió egy olyan időszakból származott, amikor a mai értelemben vett szerzőség nem létezett, s a szerzői szerep igen sok irodalmi szereplő között oszlott meg.

Persze, az, hogy a Petőfi-vita szereplői közül ki meddig ment el a szövegbe való beavatkozásban, már önmagában is jól megmutatja, hogy a látszólag egy „táborba” szorult gondolkodók legalább annyira eltérő módon gondolkodtak a Petőfi-életmű megválogatásáról, mint amennyiben egyetértettek. Például Greguss, Petőfi egykori kortársaként és heves bírálójaként fenntartotta valamikori elveit, s az egykor a póriasság vádjával illetett költő lírai szövegeiből a népiesség két vélelmezett túlkapását is eltüntette. A komparatiztika egyik európai alapítójaként számon tartott Meltzl Hugó, a kolozsvári egyetem fiatal és frissen kinevezett tanára ezt a megoldást ironizálta *A Petőfin elkövetett legutolsó merénylet* című cikkében, amikor dühösen kifakadt:

Már ily logika mellett Petőfi maga nem tarthat többé arra igényt, hogy a művelt emberek közé számíttassék, minthogy természetesen ő maga is 'nézte azt' (még pedig nemcsak nyomtatva, hanem szerencsétlenül – *saját* kéziratában is!), mit szerkesztő s 'művelt' embertársai kiírni 'átall'-nak. S mi az, mit 'művelt ember' nyomtatva sem nézhet? Lássuk, mit irtott ki műtészünk szem- és szemérmetségével, mely talán elég erősnek tartaná magát, hogy Petőfi másodízben is megbírálhassa. [...] Szegény költő, minek küzdöttél a szabad sajtóért, ha még halálad után is esztétikai cenzúrának maradtál kitéve! Lássuk tehát legalább az egyik medvét. Az *Élet vagy halál* című költemény 6. szakaszának végsorán áll ez a medve, mely (,művelt emberek, be a szemmel!), ha ,művelt ember' volnék, szégyenleném nyomtatva nézni – tulajdonképp nem egyéb, mint – *tetű*. Igen, *tetű*. Most már bátran kimondhatjuk, a műveltség renomméja úgyis elveszett: *tetű*. (Mit fog ehhez mondani Petőfi ez állatocskájának német unokatestvére, a Goethe *Faustj*ának – [műveltek, bé a szemmel!] *balhája*. S nem szégyenlette magát Dóczi, hogy ez *ízét* az ízlés szempontjából elmulasztotta kiírni, vagy legalább más műveltebb állattal – teszem fel: *pici kolibri* vagy ilyesmivel – kifejezni fordításában.)⁸

A másik oldalról tehát épp a szövegek bárminemű módosítása tűnt botrányosnak. S mikor arról vitatkoztak, hogy szabad-e hozzányúlni Petőfi szövegeihez és hogyan, messzemenően két filológiai eszmény is összecsapott a tekintetben, hogy ki is a filológus és mire van felhatalmazottsága? Meddig mehet el a szövegek megválogatásában? Milyen viszony fűzi őt a szerzőhöz és mennyiben részesül a szerzőségből?

De alapvetően az is megosztotta a vitázó feleket, hogy ki kell-e, ki szabad-e adni magánéleti körülményeket, illetve még mindig (vagy már újra) érzékeny közéleti megnyilatkozásokat tartalmazó verseket? Vagy mindez csak azután tehető, amiután *már* történeti emlékké váltak ezek a szövegek, s elveszítik az ebben az értelemben vett *aktualitásukat*? S itt, ezen a ponton húzódott az újabb határ a vitázók között: *hogyan mikor is kezdődik a történelem, mikor is válik valami lezárt múlttá, amely már nincsen semmiféle kihatással a jelenre, távolságtartóan szemlélhető?*

A Gyulait, Gregusst és az Athenaeum-kört messzemenően hibáztató Závodszy (későbbi Széchy) Károly például több helyütt is úgy beszélt Petőfi verseiről, mint amelyek egy zavarbaejtő és nyugtalanító, de mindenképpen lezárt múlt részei:

A magyar nemzet függetlenségi harca lezajlott régen. A nagy tragédia bevégződött. [...] Nagy idő volt az. [...] Végtelen szerencsétlenségből és végtelen szerencsétlenségre a nemzet és uralkodó-család nem értette meg egymást, s ahelyett hogy közös békéjük és boldogságuk felvirágoztatásán fáradoztak volna, csak zavart és szerencsétlenséget zúdítottak egymás fejére. [...] Ki volt a hibás? Nem itt a helye megfelelni. [...] A nemzet is, az uralkodó ház is hibázott. [...] De hát azért megtagadjuk-e a múltat? Ne őrizzük-e meg *ereklye gyanánt történeti emlékeinket*?

⁸ MELTZL, *i. m.*, 174–175.

– kérdezte Závodszy.⁹ Csakhogy épp minden jel szerint innen fakadtak a zavarbaejtő filológiai bizonytalanságok: hogy valóban történelem-e *már* a múlt? Vagy még következményeiben nagyon is élő és ható jelen. S miközben Závodszy úgy érvelt, hogy „kinek jutna eszébe Petőfi Sándor forradalmi költészetével lázítani?”, Gyulai, Greguss, Jókai és néhány társuk nem véletlenül érzékelte, hogy ennek van még valóságalapja – néhány szélsőbaloldali lap az uralkodó elleni izgatásra használta máris fel Petőfi forradalmi verseinek újraközlését.

Gyulaiék nem véletlenül voltak tanácstalanok a tekintetben, hogy a kritikai kiadást szerkesztő filológus mikor, mennyiben és hogyan törekedhet a teljességre: s ezáltal, mikortól és hogyan szerencsés kritikai kiadást szerkeszteni. Hiszen a modern kritikai kiadás elvei épp itt, ekkortájt s ezekben az enyhének csöppet sem mondható vitákban kristályosodtak ki: a magyar irodalom történetének első kritikai kiadását, a Vörösmarty-összkiadást szerkesztő és sajtó alá rendező Gyulainak nem véletlenül volt némiképp könnyebb a helyzete kevés idővel korábban, hiszen Vörösmarty élete utolsó éveiben vajmi keveset írt ahhoz, hogy egyszerűbb legyen *lezártként* kezelni az életművet. A Petőfi-életműből ugyanis nemcsak hogy nem jelentek meg újrakiadások, s nemcsak hogy a kiegészítés fellángoló politikai vitái a király és a nemzet, a két nemzet, az állam és társadalom kapcsolatáról újra érzékenyen aktuálisá tették Petőfi költészetének politikai vonulatát s annak is a republikánus radikalizmusát, ráadásul az 1850-es és 1860-as években apokrif szövegek sokasága lepte el a sajtót vagy terjedt kéziratban s ez igen instabillá tette azt a szövegkorpust, amellyel a kiadásban érintett filológusok dolgozhattak. Például a szövegkiadást a hiányzó szövegek erőszakos pótlásával helyesbíteni kívánó lapok némelyike a pótlás buzgalmában bizony ilyen, kétes szerzőségű, Petőfi eltűnése utáni szöveget is közzé tett a kéziratokból dolgozó Gyulai Pál nagy riadalmára.

Akit nem csak ez riasztott meg kellőképpen, hanem a szövegeket hol lelkesen, hol bosszúsan és számára bosszantóan pótlók viszonya magukhoz a Petőfi-szövegekhez. A vita ugyanis a korai modernség egy másik érdekfeszítő és izgalmas irodalomszemléleti mozzanatát is tartalmazta: annak az ekkortájt még minden jel szerint *még* nem egyértelmű kérdését (ami mára *már* nem egyértelmű kérdés újra s épp ezért vehetjük észre a múltban), hogy tudniillik kié is egy irodalmi szöveg, ki birtokolja, hogyan teheti ezt, s mindennek függvényében ki is adhat ki egy szöveget? Gyulai egyik legmarkánsabb hozzászólása a vitához épp azt firtatta, hogy milyen jogon merik kiadni a díszkiadás autentikusságát és a Greguss megoldásait megkérdőjelező lapok (például az *Otthon*, vagy a szélsőbaloldali *Magyar Újság*) a kötetből eredetileg kihagyni kívánt verseket vagy a kipontozni szándékozott versrészleteket? Gyulai hosszasan vázolta Petőfi szövegeink utóéletét épp azért, hogy az újraközlés korlátlan szabadsága ellenében érveljen vitapartnereinek nagy meglepetésére:

⁹ ZÁVODSZKY [SZÉCHY], *i. m.*

Petőfi összes költeményeinek mindkét rendbeli gyűjteményét még életében eladta örökre Emichnek, kitől később az Athenaeum vette meg. Az első gyűjteményt 2000 forintért 1846-ban adta el, midőn házasodni készült. Vörösmarty figyelmeztette, hogy ne örökre adja el, hanem csak egy kiadásra, mert így hagyhat valami örökséget özvegyének és maradékainak. Petőfi azt felelte: így csekélyebb összeget ad Emich, pedig neki most pénzre van szüksége, aztán ő még fiatal, az eladottaknál jobb költeményeket fog írni s ezeknek nagyobb kelete lesz, mint amazoknak. A második gyűjteményt 1849-ben adta el szintén Emichnek, s ha jól emlékszem, ezt is 2000 forintért. Ekkor Petőfi már nő és gyermekes ember volt, s nem volt más jövedelmi forrása, mint századosi fizetése. [...] Másnemű műveit Petőfi össze nem gyűjtötte, se el nem adta. Ezek halála után fiára szállottak, kinek gyámja, a költő öccse, Petőfi István engem bízott meg összegyűjtésükkel és eladásukkal. [...] Mindezt annak feltüntetésére hozom fel – érvelt egyre hevesebben Gyulai –, hogy Petőfi munkái nem gazdátlan jószágok, amelyeket ki-ki tetszése szerint elsajátíthat. [...] Elszomorító, hogy nálunk majd mindig az írók szokták megsérteni az írói tulajdonjogot, s ilyesmin a sajtó még csak nem is szokott megbotránkozni.¹⁰

Nos, a sajtó és az írók egy része nem véletlenül fogadta értetlenkedve és meglepődve Gyulai nyilatkozatát, hiszen az írói és művészi tulajdonjog akkorra már három évtizedes explicit történetében (ha ezt Toldy Ferenc 1840-es évek eleji, az ilyen típusú tulajdonjog követelését tárgyaló publikációitól számítjuk) bizony szokásjogként működött még messze az 1880-as évek közepéig, s az írott polgári jog nem szentesítette többszöri próbálkozás ellenére sem.

Gyulai egyike volt az írói és művészi jog kodifikálása mellett harcoló korai alkotóknak és gondolkodóknak, de a szerzői jog lassú kanonizációja épp arra mutathat rá, hogy mennyire nehéz, bonyolult és hosszadalmas, csaknem fél évszázadon keresztül tartó intenzív folyamat volt a szerzőség modernség előtti fogalmáról való áttérés egy újszerű szerzőfogalomra, amelyben szövegeket szerzőhöz kapcsolunk, és amelyben a szöveghez valamely szerző jogok és kötelezettségek útján és árán kapcsolódik.¹¹ Gyulai sajtós szempontja tehát a Petőfi-szövegeknek és a vita heveségének még egy nagyon fontos és összetett környezetét tárta fel: a szerzőség új, modern fogalma által implikált *szakmai és közéleti* problémák sokaságát, beleértve az irodalmi szövegek társadalmi beágyazottságának a kérdését. Olyan kérdéseket, amelyek épp akkortájt váltak a modern irodalmi filológia alapkérdéseivé: hogy tudnillik kié is egy irodalmi szöveg s főként kié a klasszikusok szövegei? Köztulajdon (ahogyan a vitában többen fogalmaztak: „a nemzet jogos tulajdona”) vagy a (magán)jog egyik formája (is) szabályozza őket? S ha így van, akkor vajon ki adhatja ki, ki *gondozhatja*, ki *örizheti* igazából őket, *kié a kulturális örökség* filológiájának joga: a jogi örökösöké, a felhatalmazottaké, az értő és képzett gondozó-

¹⁰ GYULAI Pál, *Petőfi költeményei s az írói tulajdonjog* = Gy. P., *Bírálatok, cikkek, tanulmányok*, s. a. r. BISZTRAY Gyula, Bp., Akadémiai, 1960, 191–192.

¹¹ Ehhez lásd korábbi írásomat: T. SZABÓ Levente, *A modern magyar szerzőség feltalálása és ideológiai: a szerzői jog első magyar törvényéről*, Helikon, 2011/4, 570–591.

ké? Vagy más szinten: az irodalmi intézményeké, az államé, magánszemélyeké? S a korban zavarbaejtő (de aztán a modernségben annyira megnyugtatóan lezárt-nak tűnő) kérdések itt még csak tovább sorjáltak: kiadhat-e egy életművet valaki, aki – mint Greguss – korábban, a szerző életében még hevesen bírálta azt és negatív kritikát írt róla? Kiben lehet e tekintetben megbízni, ki is innen nézve a *megbízható* filológus: csak az, aki egykoron, amikor még nem lehetett tudni szinte semmit későbbi státúráról, bírálni merete, vagy az, aki már akkor is elismerte érdemeit?

Izgalmas látni, hogy hány tekintetben állt többféle, kiforróban levő modern és korábbi filológiai elképzelések kereszteződésében, metszéspontjában még az 1870-es évek első felében a Petőfi-életmű: hányfajta időbeliség kereszteződött, fonódott össze ebben a vitában. Holott még nem is hoztam szóba azt, ami a vita kétségkívül fontos tétje, s amely alapjaiban osztotta meg a vitázó feleket a Petőfi-díszkiadás kapcsán: a szövegek és a szövegkiadás politikai felhangjáról, s ennek kapcsán a politika/közélet és irodalom viszonyának igencsak zavarbaejtő kérdéseiről. A kiegyezés utáni új helyzetben, az 1870-es évek elején a kiegyezést radikálisan ellenző, néhol annak teljes felülvizsgálatára törekvő szélsőbaloldal számára Petőfi szövegei jó és hatékony eszköznek bizonyultak: egy sor szélsőbal vagy bal-közép irányultságú értelmiségi számára a közvetlen politikai beavatkozás, a császár és király elleni hatékony tiltakozás egyik formáját jelentették számos más 1848–1849-ben keletkezett irodalmi szöveggel együtt. Gyulai maga is nem csak Deák Ferenc melletti elvhűsége okán idegenkedett a politika és irodalom ilyen jellegű összefonódásától, hanem épp az 1869 és 1875 közötti időszakban nézett szembe igen markánsan egy olyan (aktív politikai) szereppel, amely a későbbiekben, az 1885-ös főrendiházi kinevezése okán és folytán visszatért az irodalom és közélet, illetve irodalmi értelmiség és politika viszonyát firtató megnyilatkozásokban.

Gyulai pozíciója ekkortájt ugyanis jól kirajzolja a politikához való modern értelmiségi viszony korai történetét: a rendi politizálás után a vegyes társadalmi rétegekből származó értelmiségiek új helyzetbe kerültek a kiszélesített választási jogra alapozott alsóház megjelenése után. (Persze, ahhoz hogy pontosan értsük ezt a mondatot, fontos tudni, hogy milyen megszorításokkal érvényes: egyrészt ún. honorácior pártokról van szó, másrészt pedig a választójog exkluzív, azaz számos tekintetben inkább kizáró, mint a teljes társadalomra érvényes jellegű.). Egyrészt maguk is részt vehettek a politikában: Gyulai ezt ki is próbálta. Először a kiskorú Kossuth-fiú ellen léptették fel Kolozsvárott s előre megjósolhatóan veszített, még akkor is, ha végül megsemmisítették a választásokat. Utóbb pedig Pest hetedik kerületében indul, de utolsó pillanatban hivatásos politikus javára lép vissza, ő csupán a kortesbeszédeket írja, úgy is fogalmazhatnék mindenféle túlzás nélkül: ő az első politikai marketingesek egyike a modern magyar politikában. Talán a legfurcsább, ahogyan az első, kolozsvári kudarc után Gyulai szinte örömmel veszít, lép vissza. Meglepetésre úgy viselkedik, mintha nem is akarna győzni: azaz nem kíván élni a modern demokráciában épp akkor felfedezett és a kortársak

számára is egyre több csalódást jelentő korteskedés (például akár a választók leitatásának, félvezetésének) egyre több eszközével. Nem magát sajnálja, hanem Deákot és a Deák-párt veszteségét. Ráadásul valamifajta nagyon furcsa stílusban kommunikálja a politikát: az apósa (aki, ne feledjük, Petőfi apósa is egyben: Szendrey Ignác) jelzi is neki, hogy túlságosan *irodalmiasak* a kampányszövegei. Nyilvánvalóan Gyulai helyzete az új típusú politikára, a modern politizálás természetére való rácsodálkozás is egyben. Az arra való rákérdézt is jelenti, hogy az irodalmi értelmiség számára milyen pozíciók léteznek a közéletben?

Gyulai számára szemmel láthatóan, épp 1871 után, tehát közvetlenül a Petőfi-kiadás megjelenése előtti években egyre ellenszenvesebb a közvetlen irodalmi értelmiségi politizálás, a partizán elkötelezettség, amit például Jókaiban vélt felfedezni. (Ne feledjük, a később ugyancsak közvetlen politikai szerepet, képviselőséget vállaló Mikszáth számára is mennyire szokatlan volt és mennyit ironizált Jókainak azon a mondatán, hogy lefekvés előtt imádkozni szokott pártjának vezéréért.) Ráadásul Gyulai nehezen tudta feledni azt a szerepet, amelyet részben ő munkált ki nagy hatással az 1850-es években, s amely az állammal *szemben*, egyfajta kritikus, reflexív helyzetben láttatta az irodalmi értelmiséget. A modern magyar értelmiség kialakulásánál az állam és a társadalom viszonya a szokásosnál is érzékenyebb kérdés, nem véletlenül szól a Petőfi-díszkiadás körüli vita sokáig erről. Az 1850-es évek magyar társadalmának egy része (s többek között az elhíresült és gyakran félreértett passzív rezisztencia elve is erről szólt) úgy oldotta meg a nemzet életképességéről vagy haláláról szóló fóbíákat, hogy szétválasztotta az államot és a társadalmat. Eközben meg azt állította, hogy ha nincsen állam, a nemzet akkor is fennmaradhat és sikeresen működhet a társadalom önszerveződése révén. Ez az alapállás a későbbiekben számos irodalmi értelmiségit távolított el a politikától, mert abban az államnak és nem a társadalomnak a mechanizmusait látta működni, s emiatt élt gyanúperrel.

Ráadásul Gyulai – akárcsak a Petőfit eredetileg sajtó alá rendező Greguss is – kifejezetten utálta a kultuszoknak (s ide beleértette az irodalmi kultuszokat is) minden túlzó és a kritikai gondolkodást, a reflexiót felfüggesztő formáit. Elég csak arra emlékezni, hogy az első modern irodalmi kultuszünnepeken, a Kazinczy születésének százados évfordulóján mennyire arányos, kritikus beütésekkel tarkított és reflexív beszédet hagyott hátra az ünneplő kolozsváriaknak (mivel ő a pesti ünnepekre igyekezett). Mi tagadás – s erről igen keveset tud máig az irodalmi közbeszéd –, hogy Gyulai egyenesen szerette a népszerűtlen helyzeteket, azokat, amikor a *társadalmi igazságosság* nevében szembefordulhatott a közélet vagy a politika bevettnek, begyökeresedettnek, elhibázottnak vélt értékítéleteivel, meggyőződéseivel. A nemzetközi értelmiségtörténet a későbbiekből, a Dreyfus-per időszakából származtatja ennek a politikával és a közélettel szemben kritikus, reflexív, kételkedő pozíciónak az eredetét: amikor az irodalmi értelmiség e jellegzetes szerepértelmezése felől akár saját (etnikai, nemzeti, politika, felekezeti) kö-

zössége *ellenében* is kiállt valamiféle vélelmezett társadalmi igazság vagy igazságosság *mellett*, még akkor is, ha tudta: mennyire népszerűtlen helyzetbe kerül. (Gondoljunk Zola vagy France magatartására a Dreyfus-ügyben!)

Gyulai és Greguss a Petőfi-kiadás ügyében egyenesen rájátszottak erre az új, Európában is még kikristályosodóban levő értelmiségi szerepre: valami olyat tettek tehát, ami ugyan némiképp szokatlan, egyesek számára ellenszenves volt, de egyáltalán nem ésszerűtlen, egyre komolyabb kulturális mintázatai jöttek épp ekkortájt létre. Persze nem véletlen, hogy vitapartnereik kissé értetlenül és egyre nagyobb ellenszenvvel nézték mindezt. Ahogyan Láng Lajos is kellőképpen furcsállta a kialakult helyzetet: „Azt sem hagyhatom szó nélkül, miképp Greguss, hogy úgy mondjam, *kérkedik a népszerűtlenséggel*. Részemről azonban azt hiszem: amily nyegleség és léhaság a népszerűtlenségtől való félelemben jobb meggyőződésünket feláldozni, épp oly nyegleség és léhaság azt minden nemesebb ok nélkül magunk ellen kihí[v]ni. A kötelességét ismerő ember nem szokta azt nézni, mit tesznek mások, hanem csak saját lelkiismeretétől kér tanácsot cselekedeteinek helyessége vagy helytelensége felől” – kommentálta Láng Lajos a *Figyelő* című lap, a későbbi első irodalomtörténeti szaklap hasábjain nagy ellenszenvvel Greguss és implicit módon Gyulai döntését és egyik fontos érvét a sokatmondó címet viselő *Irodalmi merénylet* című írásában.

Gyulai tehát a Petőfi forradalmi verseinek közlésében és politikai instrumentalizációjában / politikai eszközökként való felhasználásában a politika és irodalom veszélyes találkozását érezte: azaz egyáltalában magának a politikának és az irodalomnak a határvonalát és lehetséges közös felületét máshová helyezte el, mint vitapartnerei. Lehet, hogy mára kissé furcsa és érthetetlen ez a gesztus, de a szóbanforgó Petőfi-versek elhagyása (vagy részleges törlése) az összkiadásból épp azt a célt szolgálta, hogy ezek a versek ne válhassanak politikai eszközzé. Egyfajta komoly és erőteljes tiltakozás és morfondírozás is volt ez a politika és irodalom újfajta ügyében. Nem Gyulai volt az egyetlen a kortársak közül, akinek gondot, dilemmát jelentett, hogy mit is tehet a rendi politizálás után, a profi, modern politikai időszakában az irodalom és az irodalmi értelmiség? Hogyan kell, lehet, szabad viszonyulnia a politikához? Gyulai a Petőfi-kiadás vitája után még csaknem két évtizedig, a főrendiháza tagsága idején is tovább cizellálta a közélet és irodalom, a politika és irodalom lehetséges viszonyáról való felfogását. A Petőfi forradalmi szövegeinek közlését érintő vita tehát nemcsak a király személyét és felfogását érintő kicsinyes politikai játszma, hanem ennél jóval többről szól: az irodalmi és kulturális modernség nagy dilemmájáról, hogy mit is kezdhet az irodalom a közélettel és a közélet az irodalommal, milyen mozgásterük van *egymáshoz képest?*

Eltérő filológiák – széttartó időbeliségek

Noha az 1874-es díszkiadás vitája a Petőfi-hagyaték és -életmű egyik első komoly posztumusz filológiai próbatétele és izgalmas szemléleti vitája, az irodalomtörténet ritkán figyelt fel rá, s nem csupán Petőfi felől, hanem a többi résztvevő (például Gyulai Pál vagy Meltzl Hugó / Hugo von Meltzl életművét értelmezők) felől is szokás volt személyeskedő megjegyzésektől hemzsegő, barátságtalan, átpolitizált csetepaténak tartani. Nyilván ennek megvoltak az okai, hiszen egy visszavetített huszadik századi filológiai szemlélet irányából valóban bosszantónak, kegyelet-sértőnek, egyenesen védhetetlennek tűnhetett Petőfi egyes verseinek módosítása. Egy történeti érzékkel bíró filológia felől viszont már egyáltalán nem nyilvánvaló, hogy itt (puszta) visszaélésről, politikailag motivált elvtelen döntésekről vagy prúd filológusok nevetséges félelmeiről szólna ez a vita. Sokkal inkább akár már alapjaikban eltérő filológiai nézeteknek és gyakorlatoknak az eltéréseiről, amelyek időbeliségükben is láthatóvá tehetők. Ugyanis a filológiáról való eltérő nézetek és megoldások, amelyek a dühös kifakadásoktól és támadásoktól kezdve egészen a díszkiadvány szerkezetét és megoldásait meghatározóig terjedtek, érthetőbbek, szerkezetileg átláthatóbbak, ha azokat az időbeli kategóriákat, szemléleti formákat vesszük szemügyre, amelyek működtették őket vagy amelyek működésükből következtek.

Ott van mindenekelőtt az egyidejűtlenségeknek az a fajta egyidejűsége, amelynek okán igen régi, nagy hagyománnyal és komoly konvenciókkal rendelkező filológiai elképzelések kerültek szembe újszerű, de egyre inkább bejáratott megoldásokkal. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy valójában a filológia modern paradigmaváltása pillantható meg a Petőfi-vitában is. De nehogy azonnal arra gondoljunk, hogy itt valamiképpen arról lenne szó, hogy „jobb”, „értékesebb” (s ebben az evaluatív értelemben modernebb) eljárások „vennék át” a század korábbi felőlől olyannyira ismerős megoldások helyét. Szerencsésebb úgy gondolni a helyzetre, mint amelyben nagyon eltérő időszakokból származó, nagyon eltérő hagyománnyal és érvrendszerrel rendelkező filológiák kerültek egyazon környezetbe, s ez a fajta egyidejűség láthatóvá tehet több irodalomszemléleti kérdést is. Mindenekelőtt azt, hogy miképpen látszik a szerzőséggel, az írás az és életművek mibenlétével kapcsolatos eltérő szemléleknek a hosszabb távú egyidejűsége, például a rendkívül izgalmas, hosszú évtizedekig tartó átmenet a szerző és műve viszonyát jogi kérdésként elgondoló szemlélet ügyében.

Még izgalmasabb az, ahogyan például a filológusi szerep és felhatalmazottság ügyében egyes szövegkiadói életműveken belül tapasztalják meg a filológiai normák paradigmaváltását: Gyulai Pál még a Petőfi-kiadás után néhány évvel elkészített Madách-szövegkiadásában is kitart a filológusi felhatalmazottság olyan értelmezése mellett, amelynek értelmében a szöveget kiadó nem nyúlhat bele a gondjára bízott szövegekbe, nagyobb távolságtartásra kényszerül. Gyulai nem volt egyszerű helyzetben, hiszen olyan filológiai normáktól kellett radikálisan eltávo-

lodnia, amelybe generációkkal együtt nőtt bele, s amelyek jegyében ő maga is két évtizeden át viszonylag zavartalanul, majd újabb évtizedig viták közepette rendezett sajtó alá irodalmi alkotásokat. A Petőfi-vita ebből a perspektívából valójában messzemenően nem Petőfiről szól, hanem filológiákról, történetileg eltérőnek ismert szövegkiadási perspektívák egyidejűségéről.

De nem csupán ebben az értelemben tűnt fel a Petőfi-vita filológiai érvei között az időbeliség. Hiszen a vita domináns kérdése valójában a történelem mibenléte, legalábbis abban az értelemben, hogy mikortól kezdődik a lezárt, távolságtartóan szemlélhető múlt és a már eltelt események meddig hatnak, tűnnek élőnek, felkavarónak. A Petőfi díszkiadása körüli vitában leghevesebben nyilvánvalóan azok a vélekedések csaptak össze, amelyek értelmében egyrészt a Petőfi életműve valamiféle lezárt múlt, másrészt meg még mindig élő jelen része, s ilyenként képes lázítani, provokálni, még létező érzékenységeket sérteni. A vita nem egy olyan mozzanatot idéztem fel már, amely nem csupán a Petőfi-versekre kérdezett rá, hanem egyben arra is, hogy az eltelt idő automatikusan képes-e elhozni egy életmű lezárását, megváltoztatja-e annak létmódját.

De egy másik, szintén az időbeliség státusát firtató kérdést illetően sem volt egyetértés a szenvedélyesen vitázó felek között: ha a múlt lezárt, akkor miképpen lehet hozzá viszonyulni, milyen adekvát cselekvési tér adódik Petőfi versei esetében. Arra az alapvető kérdésre, hogy mikor tisztelhető a legjobban Petőfi személye és életműve, a vitázók egy része a feltétlen, másik része pedig a szelektív megőrzéssel válaszolt. Nem meglepő tehát, hogy némely vitázó számára Petőfi királyverseinek publikálása szentségtöréssel ért fel, s úgy látták, hogy ezek korlátlan nyilvánosságra hozatalával valójában Petőfi nevének, emlékének árthatnának, a filológia szelektív gesztusai pedig erkölcsi döntések, amelyek valójában a költői reputációt mentik át érintetlenül az utókor számára. Mások, épp ellenkezőleg, úgy látták, hogy épp a szövegeknek a válogatása vagy átírása („megcsonkítása”) olyan kritikus filológiai gesztus, amely ellenébe megy Petőfi tiszteletének, s az adekvát filológiai döntés csak a kultikus lehet, azaz ebben az esetben a fizikailag teljes életmű kiadása, illetve a szövegek változatlan (újra)közlése. Ebben az összefüggésben érthető az a –szintén időbeliségében is megragadható – kérdés is, amelyet oly gyakran feltettek a vitában Greguss Ágost személye kapcsán. Greguss tudvalevőleg számos esetben kritikusan viszonyult Petőfihez és szövegeihez az 1840-es években, s emiatt a vitában igen sokan gondolták úgy, hogy emiatt méltatlan Petőfi kiadójának szerepére. Azaz azt kérdezték, hogy a kritikus szerep milyen viszonyban áll a filológussal / irodalomtörténészivel, s ha ezek ráadásul időben követik egymást, akkor egymás meghosszabbításává, szerves folytatásává válnak-e.

A Petőfi-versek kiadási lehetőségeiről szóló vita az irodalmi műalkotások eltérő időbeliségére is rákérdezett. A vitázó felek ugyanis eltérő álláspontot képviseltek a tekintetben, hogy milyen időbeli dinamikája van a dekontextualizált olvasásnak, mikortól lesz esztétikailag olvasható egy szöveg, mikortól és hogyan veszíti el egykori társadalmi jelentéseit.

De mindezek az időbeliségükben is értelmezhető kérdések, illetve a filológiai döntéseket időben értelmező, időbeli dinamikájukban láthatóvá tevő problémák egyetlen átfogó vitakérdésben is megragadhatóak lehetnének. A felek ugyanis alapvetően abban nem értettek egyet, hogy Petőfi és költészete valami múltbeli dolog-e vagy a jelen (költészetének, irodalmának és társadalmi mozgásainak) szerves része. Innen látható be a legtisztábban, hogy mennyire bonyolult következményekkel járt az, hogy Petőfi utolsó alkotói időszakának szövegei két évtizeden át nem jelenhettek meg. Így ezek a szövegek kénytelen-kelletlen kimaradtak a Petőfi halála utáni kanonizációs gesztusok hatóköréből, beleértve Gyulai híres 1854-es esszéjét is. Ráadásul eközben apokrif Petőfi-szövegek sora terjedt hihetetlen hatékonysággal (például olyanok, amelyekről azt vélelmezték, hogy Petőfi segesvári eltűnését követően írta őket), s ezek természetesen részben abból következtek, hogy Petőfit számosan még élőnek vélték.

A Petőfiről mint személyről, a Petőfi-versekről és a Petőfi-életműről való szakmai és ösztársadalmi vélekedés tehát bő két évtizeden át úgy alakította ki a kánonjait és sztereotípiáit, hogy eközben nem létezett a Petőfi-szövegek olyan összkiadása, amelyre támaszkodhatott volna.¹² Innen fakadt az 1874-es vita egyik legizgalmasabb és az irodalomtörténetben gyakran elfedett jellegzetessége is: hogy valójában két életműről beszélt. Azaz az életmű kései (gyakorlatilag az utolsó alkotói év) és a korábbi része teljességgel eltérő időbeli horizontba került, a jelen erejével, lezáratlannak hatott, a befogadók egy része kizárólag jelen idejüként tudott tekinteni rá: miközben az életmű nagyobb részének már irodalomtörténet dokumentumértéket tulajdonítottak, a késői időszak számos műve a kortárs irodalomnak kijáró mindenkori jellegzetes bizonytalanságokat (például értékelési, illetve közlési-újraközlési dilemmákat) hozta magával szükségszerűen.

Remélem, hogy sikerült meggyőzően érvelnem a tekintetben, hogy az értékek, érvek és érzelmek mennyire bonyolult hálója vette körül és működtette a Petőfit érintő korai filológiai döntések legfontosabbjait, s a Petőfi költészetéből készített első összkiadás-kísérletet. A személyes kötődésektől a szakmai és értelmiségi szerepek mennyiféle értelmezéséig terjedt az a hálózat, amelyben Gyulai Pál és társai Petőfit érintő fontos döntései értelmet nyernek. Petőfi első teljes kiadása nem csak filológiai zárvány és kultikus műtárgy. Érdemes letisztítani az első összkiadásról a kultikus réteget, hiszen a saját mesterségünkről, döntéseink rejtett motivációiról, a saját szakmánk természetéről s egyben a hagyományhoz való viszonyunk összetett, problematikus, próbára tevő természetéről is felfedhet egyet és mást.

¹² Például az 1858-as Emich-féle kétkötetes *Újabb költemények 1847–1849* kénytelen volt teljesen kihagyni *Az apostolt*, és a Petőfi-féle kéziratot füzetek anyagához képest 68 szöveg is hiányzott ebből a kiadásból, s ez nem változott a kiadás újabb, 1861-es, de még az 1871-es és 1873-as változataiban sem.